

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLAVISTIKO

LARA GEA VURNIK NAVINŠEK

Bosanski jezik na stranim sveučilištima

Bosanski jezik na tujih univerzah

Diplomsko delo

Mentorica:
doc. dr. Tatjana Balažić Bulc

Dvopredmetni univerzitetni študijski
program prve stopnje Južnoslovanski študiji

Ljubljana, 2016

SAŽETAK

Bosanski jezik na stranim sveučilištima

Status bosanskog jezika na stranim sveučilištima i u inozemstvu uopće veoma je složen. Jedan od razloga za takvu situaciju su problemi s kojima se još suočava u svojoj matičnoj državi, Bosni i Hercegovini, u kojoj je od raspada SFRJ i hrvatskosrpskog/srpskohrvatskog standarda jedan od triju službenih jezika. Budući da još traju polemike oko postojanja bosanskog jezika kao samostalnog standarda, oko specifičnosti njegovog sustava s obzirom na koje bi se eventualno mogao utvrditi kao samostalan, pa čak i oko njegovog imena, manje pažnje se zasad namjenjuje poučavanju bosanskog jezika kao drugog/stranog. Na stranim sveučilištima bosanski se jezik nudi u kombinaciji s hrvatskim i srpskim (rjeđe i crnogorskim) kao tzv. BHS jezik, pa tako često ostaje samo u službenom nazivu studija ili lektorata. Takav položaj bosanskog jezika u inozemstvu je posljedica velikih strukturnih sličnosti među bosanskim, hrvatskim, srpskim i crnogorskim jezikom, pa i manjeg interesa studenata za učenje tzv. „malih“ jezika koji se čine manje „korisnim“ od jezika s većim brojem govornika. Diplomski rad se sastoji od teoretskog pregleda povijesnih i društveno-političkih prilika koje su dovele do današnje situacije, problematike bosanskog jezika kao drugog/stranog i kraćeg prikaza trenutnoga statusa bosanskoga jezika na sveučilištima u Europi i SAD.

Ključne riječi: povijest bosanskoga jezika, bosanski jezik kao drugi/strani, srpskohrvatski/hrvatskosrpski jezik, jezična politika

ABSTRACT

Bosnian Language at Foreign Universities

Status of the Bosnian language abroad, especially at foreign universities, is so far still extremely complex. One of the main reasons for this situation are the problems the language is facing in its home country, Bosnia and Herzegovina, where it is – since the break-up of former Yugoslavia and the Serbo-Croatian standard – only one of three official languages. Since there is an ongoing controversy about the existence of the Bosnian language as an independent standard, about the specifics of its structure that could eventually contribute to it being recognized as separate, and even about its name, less attention is paid to teaching the Bosnian language as a second/foreign language. At foreign universities, the Bosnian language is offered in combination with the Croatian and Serbian (in some cases also Montenegrin) as a so-called

“BHS language”, so it often doesn’t extend beyond its position within the official name of the program. This situation can be explained with great structural similarities between the Bosnian, Croatian, Serbian and Montenegrin language, and lesser interest of the students for learning “small” languages that are generally perceived as “less useful” than the languages with a greater number of speakers. The thesis consists of a theoretical review of historical and socio-political circumstances that led to the current situation, the problems of Bosnian as a second/foreign language and a brief overview of the current status of the Bosnian language at universities of Europe and the United States.

Key words: history of Bosnian language, Bosnian as a second/foreign language, Serbo-Croatian/Croato-Serbian language, language politics

SADRŽAJ

1 UVOD.....	6
2 PREGLED POVIJESTI BOSANSKOGA JEZIKA	9
2. 1 Doba srednjovjekovne Bosne	9
2. 2 Tursko doba.....	10
2. 3 Austrougarsko doba.....	11
2. 4 Jugoslavenko doba.....	11
3 BOSANSKI JEZIK DANAS	13
3. 1 Jezična situacija u Bosni i Hercegovini nakon 1991. godine	13
3. 2 Bosanski jezik kao prvi jezik	16
3. 3 Specifične karakteristike bosanskoga jezika u odnosu na hrvatski i srpski	17
4 BOSANSKI JEZIK KAO DRUGI/STRANI	21
5 STATUS BOSANSKOGA JEZIKA NA STRANIM SVEUČILIŠTIMA.....	24
6 ZAKLJUČAK	27
LITERATURA.....	28
POVZETEK	31

SADRŽAJ TABLICA

Tablica 1.: Nazivi lektorata/studija u sklopu kojih se poučava bosanski jezik.....	23
--	----

1 UVOD

U diplomskom radu bavim se problemom bosanskog jezika na stranim sveučilištima koji proučavam kroz prizmu današnjeg statusa bosanskog jezika uopće. Bosanski jezik jedan je od službenih jezika Bosne i Hercegovine, priznat je kao jezik manjine u Hrvatskoj, Srbiji, Crnoj Gori, Kosovu i Makedoniji, i jedan je od četiriju standarda koji su se u godinama nakon 1991. izdvojili iz zajedničkog srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrpskog standardnog jezika bivše SFRJ. Nezaobilazno ga je, dakle, proučavati u svjetlu kompleksnih povijesnih i društveno-političkih okolnosti kroz koje je prošao, i još prolazi, na svom putu prema samostalnom standardu. Budući da se je bosanski jezik u posljednjih 20 godina tek počeo konstruirati kao samostalan standard, do sada su stručne rasprave u prvom redu tekle o bosanskome kao o prvom jeziku; tek nedavno se je o njome počelo razmišljati i kao o drugome, odnosno stranom jeziku.

Kad se raspravlja o bosanskom, hrvatskom, srpskom i crnogorskom jeziku (koji je službeno postao standardom tek 2007. godine), polemike počinju već pitanjem da li je riječ o jednom ili o četiri jezika. Pri tome se može uzeti u obzir temeljnu dihotomiju između jezika kao sustava (sistema) i jezika kao standarda kao što ju opisuje Silić (2006) u svojoj knjizi *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Jezik kao sustav podliježe isključivo unutarnjim, lingvističkim zakonitostima. Na standardni jezik, međutim, utječu i vanjske, među kojima su i faktori što čine identitet naroda: povijest, kultura, civilizacija, književnost, vjera, politika – jezik kao sustav je u tom smislu neutralan. Dakle, lingvistički gledano možemo govoriti o jednom jeziku u smislu sustava, a sociolingvistički o četiri standarda tog jezičnog sistema. Usprkos tome da se govori o četiri jezika, govornici bosanskog, crnogorskog, hrvatskog i srpskog se u praksi uglavnom međusobno razumiju bez veće zabune i nije im potreban tumač ili prevodilac.

Nije iznenađujuće da se još uvijek debatira o postojanju bosanskog jezika, iako je od Dejtonskog sporazuma dalje priznat i internacionalno. Dejtonski sporazum, odnosno Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, pravni akt kojim je 1995. godine službeno prekinut rat u toj državi (te sadrži i Ustav prema kojem funkcionira današnja Bosna i Hercegovina), potpisan je naime i na bosanskome jeziku. Mada glavna namjera ovog rada nije preispitivati legitimnost bosanskog jezika kao (ne)odvojenog jezičnog idioma, polemiku mi se ipak činilo važno spomenuti. Ako se bavimo problemom poučavanja bosanskoga jezika, relevantno je pitati se i po čemu se on razlikuje od hrvatskog, srpskog ili crnogorskog.

Na tom mjestu željela bih spomenuti još jednu „vječnu polemiku“ što se tiče bosanskog – onu koja se odnosi na samo ime jezika. Spor je posljedica konotacije pridjeva *bosanski* koji sugerira da je riječ o jeziku Bosne i Hercegovine uopće, a ne specifično o jeziku naroda Bošnjaka. U radu upotrebljavam naziv *bosanski jezik* kao i većina bošnjačkih i stranih lingvista koji se tim jezikom bave. Prema Haliloviću značenje sintagmi *bosanski jezik*, *bosanski muslimani* i dr. odnosi se na „islamizirano stanovništvo slavenskoga porijekla, Bošnjake, koji u jezičkom smislu pripadaju standardnoj novoštokavštini, tj. središnjem štokavskom arealu, a koji su se, u osnovi, razvili u okviru nekadašnjega Bosanskog pašaluka“ (1998: 20). Mnogo hrvatskih i srpskih lingvista taj naziv odbija i preferira termin *bošnjački jezik*, no postoji i golem broj nebošnjačkih lingvista koji se slaže da ima svaki narod pravo da svoj jezik nazove kako ga želi nazvati. Među njima je i Ivo Pranjković (1999) koji smatra da ima naziv određenu tradiciju i opravdanje – no to prema njemu ne znači „ni da je savršen ni da je jedino moguć“ („Sirovina je slična“).

Grupa bošnjačkih intelektualaca je 2002. godine objavila *Povelju o bosanskom jeziku* kojom se u prvoj točki bosanski jezik definira kao jezik Bošnjaka i svih onih koji ga pod tim imenom osjećaju svojim. Vajzović (2005) primjećuje da Bošnjaci u BiH svoj jezik nazivaju bosanskim jer nisu spremni prihvatiti alternativni naziv koji im sugeriraju nebošnjaci. Po njezinom mišljenju je, s druge strane, zanimljivo da većina ne respektira suvremene norme te da mnogo njih uopće ne govori bosanskim jezikom već nekom međuvarijantom. Prema Vajzović „jezik Bosne i Hercegovine danas se, uglavnom (kod većine korisnika jezika) ostvaruje u okviru četiriju suvarijanti ili subvarijanti, dakle, kao: *bosanskohrvatski*, *bosankosrpski*, *hrvatskobosanski* i *srpskobosanski*“ (538). Pri opredjeljivanju za jednu ili drugu varijantu naziva moramo svakako imati na umu i činjenicu, da su Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine od 2002. godine kao službeni jezici definirani hrvatski, srpski i *bosanski*, a ne *bošnjački* jezik, iako ga pojedinačni kantoni u svojim aktima još nazivaju ili *bošnjačkim* ili opisno: *jezik Bošnjaka*. To je unatoč odredbama Ustavnog suda Federacije koji sve nazive osim imena *bosanski jezik* smatra neustavnima i do sada je već više puta naložio kantonima da usklade svoje akte. Smisljeno je, dakle, jezik nazivati imenom pod kojim je zvanično primljen kao službeni u svojoj matičnoj državi.

Prije nego što se počnem baviti glavnim problemom, pitanjem statusa bosanskog jezika na stranim sveučilištima, u bitnim crtama opisujem identitet bosanskog jezika u prošlosti i danas. U prvom poglavlju ukratko predstavljam nekoliko činjenica iz povijesti bosanskog jezika, odnosno pojedinačnih faza njegovog razvoja, od prvih pisanih svjedočanstva o njegovom

postojanju pa do 1991. godine, koju smatram simboličnim početkom sadašnjeg stanja. Današnja jezična situacija u Bosni i Hercegovini kao državi sastavljenoj od tri entiteta (Federacija BiH, Republika Srpska, Distrikt Brčko) u kojoj žive tri konstitutivna naroda (Bošnjaci, Hrvati, Srbi) jest, naravno, u najmanju ruku složena. Položaju bosanskoga jezika u BiH nakon 1991. godine posvećeno je poglavlje „Bosanski jezik danas“. U istom poglavlju izlažem i neke lingvističke specifičnosti bosanskoga jezika, prema kojima se ga eventualno može razlikovati od hrvatskog i srpskog. Poučavanjem bosanskog jezika na stranim sveučilištima bavim se u širem kontekstu poučavanja bosanskog jezika kao drugog/stranog. Pri tome ističem probleme s kojima se suočava bosanski jezik kao drugi/strani i pretpostavljam da je učenje bosanskog jezika izvan BiH još prilično nepopularno. Na kraju u nekoliko crta predstavljam položaj bosanskog jezika na određenim sveučilištima u Europi i SAD.

2 PREGLED POVIJESTI BOSANSKOGA JEZIKA

Jahić (2004) u svojoj periodizaciji povijesti bosanskoga književnog (pisanog) jezika izdvaja pet faza razvoja kroz koje je do danas prošao bosanski jezik, od srednjovjekovne Bosne do kraja 20. stoljeća.

1. faza: od 11. do kraja 15. stoljeća – *doba srednjovjekovne Bosne*
2. faza: od kraja 15. do druge polovice 19. stoljeća – *tursko doba*
3. faza: bosanski jezik na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće – *austrougarsko doba*
4. faza: 20. stoljeće – *jugoslavensko doba*
5. faza: bosanski jezik u posljednjem desetljeću 20. stoljeća – *bosansko doba*

Prema Šipki (2005) se naime standardnojezična problematika vezuje za pojedina povijesna razdoblja, određena „prije svega, državno-pravnim statusom Bosne i Hercegovine i karakterom [stranih i domaćih] vladajućih režima“ (407). Njegova je podjela povijesti bosanskoga jezika na pojedinačne faze nekoliko drugačija. Šipka razlikuje:

1. *turski period* (do 1878)
2. *austrougarski period* (1878-1918)
3. *međuratni period* ili period Kraljevine SHS, kasnije Jugoslavije (1918-1941)
4. *ratni period* ili period Nezavisne Države Hrvatske (1941-1945)
5. *poslijeratni period* ili period druge, socijalističke Jugoslavije (1945-1990) i
6. *suvremeni period*, odnosno period nakon raspada jugoslavenske državne zajednice i formiranja nacionalnih država (od 1990. pa dalje).

Iako je za potrebe ovog rada najvažnije razdoblje od kraja 20. stoljeća pa do danas, ipak valja izdvojiti i nekoliko važnijih karakteristika razvoja bosanskoga jezika iz ostalih faza. U nastavku navodim neke važnije informacije iz pojedinačnih razdoblja, pri čemu slijedim jednostavnijoj Jahićevoj klasifikaciji.

2. 1 Doba srednjovjekovne Bosne

O Bosni, odnosno njezinom užem jezgru (od Lašve do Drine) prvo pouzdano svjedočanstvo imamo već od cara pisca Konstantina Porfirogenita (oko 950. godine), a potpuno se afirmira kao država tijekom 11. i 12. stoljeća, osobito u doba vladavine bana Kulina (1180-1204). Konstantin Filozof, pisac s kraja 14. i početka 15. stoljeća, u spisu *Skazanie izjavljeno o pismenih* uz češki, bugarski, srpski, hrvatski i slovenski spominje i bosanski jezik.

Među svim pisanim spomenicima bosanskoga jezika najvažniji su *Humačka ploča* i *Kulinova povelja* koji su od izuzetnog značaja i za širi srednjojužnoslavenski dijasistem. Prvi je natpis na Crkvi svetog Mihajla u Humcu kod Ljuboškog u zapadnoj Hercegovini s kraja 10. ili početka 11. stoljeća, najstariji ćirilički pisani spomenik na prostoru zapadno od Makedonije, a drugi povelja bana Kulina, napisana 29. avgusta 1189. godine. Njome ban Kulin „dopušta svojim primorskim susjedima [Dubrovčanima] slobodno kretanje po Bosni i garantira im punu sigurnost, pozivajući na prijateljstvo i međusobno povjerenje“ (Jahić, 2004: 46). Prave početke bosanskoga književnog jezika predstavlja epigrafika (natpisi na kamenu – *lapidarna*, odnosno „kamena“ pismenost). Takvi natpisi su prije svega epitafi na čuvenim stećcima – umjetnost stećaka, nadgrobnih spomenika, razvije se u vremenu od 13. do 16. stoljeća unutar najširih granica srednjovjekovne bosanske države. Zapadna ili „bosanska“ ćirilica, tzv. bosančica, na kojem su uglavnom pisani epitafi, formirana je već u 10. stoljeću, a koristi se u Dubrovniku, srednjoj Dalmaciji i Bosni. Oblikom i pravopisom razlikuje se od bugarske i srpske, odnosno klasične istočne (makedonsko-raško-zetske) ćirilice. Sastavni dio pisane tradicije čini i bosanska poluobla glagoljica: „Njezino razlikovanje od istočne (oble) i od zapadne (uglaste) glagoljice govori o tome da su Bosna i Hum kao kulturno područje bili samostalni i predstavljali cjelinu za sebe“ (Jahić, 2004: 48).

2. 2 Tursko doba

Narodni slavenski, bosanski jezik u vrijeme turskog perioda nikada nije bio ugrožavan izvana – unatoč tome da su se mnogi stanovnici služili turskim jezikom. Turska vlast puku nije u nikakvom smislu nametala svoj jezik ili oduzimala pravo na „materinji“. (Vajzović, 2005) Od kraja 15. do početka 20. stoljeća Bošnjaci su stvarali književna djela na orijentalnim jezicima, najviše na turskom, a potom na arapskom i perzijskom jeziku; u tim je djelima (i časopisima koji su pokrenuti u početku austrougarske vlasti) jezik stanovnika Bosne dosljedno nazivan *bosanskim*. Taj je naziv uobičajen i u tzv. alhamijado književnosti koju su pisali Bošnjaci materinjim jezikom, ali arebicom, što je arapski alfabet prilagođen fonološkome sistemu toga jezika. (Halilović, 1998) Proces islamizacije trajao je dva stoljeća: „U ovom razdoblju religijska pripadnost islamu postala je temelj oblikovanju nacionalnog identiteta Bošnjaka, a u isto vrijeme su i određeni kulturnohistorijski momenti ugrađeni u nacionalnu individualnost“ (Nakaš, 2005: 161).

2. 3 Austrougarsko doba

1850. godine je Bečkim književnim dogovorom osnovan zajednički jezik svih Južnih Slavena koji je kasnijim Novosadskim dogovorom nazvan srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski jezik. Bečki dogovor je posljedica buđenja južnoslavenske nacionalne svijesti i nastojanja pokreta za narodno i kulturno oslobođenje. Kao osnova za zajednički jezik izabrano je štokavsko narječje ijekavskog izgovora, tipično za istočnohercegovski jezični izraz – iako je taj govor bio najtipičniji upravo za područje Bosne i Hercegovine, jezik su reformatori nazivali *ilirskim*, *srpskim* i *hrvatskim* (Čedić, 2009). Unatoč tome bosanski jezik pod tim imenom nije bio potpuno zaboravljen. U doba austrougarske vlasti naziv *bosanski jezik* ustaljuje se u svim oblastima službene upotrebe u Bosni i Hercegovini; javljaju se i nazivi *srpskohrvatski*, *hrvatskosrpski*, *srpski ili hrvatski* i *hrvatski ili srpski*. Do 1880. jezik javne komunikacije naziva se *hrvatskim*, što je izazvalo negodovanje dijelova stanovništva i pokrenulo naredbu da se zamijeni nazivom *zemaljski jezik* (Nehring, 2005). Izdavanjem *Gramatike bosanskoga jezika za srednje škole* (nepotpisanog) autora Frane Vuletića 1890. godine službeni jezik postaje *bosanski*, u početku još s dopunom „zemaljski“ (*bosanski zemaljski jezik*). Doba kad je na čelu zemaljske vlade bio Benjamin Kallay predstavlja „vrijeme unutarnjih političkih borbi za formiranje jedinstvene bosanske nacije i zajedničkog bosanskoga jezika“, čime naziv *bosanski jezik* dobiva na aktualnosti. Nakon neuspjele Kallayeve politike naziv je ukinut i zamijenjen nazivom *srpskohrvatski* naredbom Zemaljske vlade 4. 10. 1907. godine (Jahić, 2004). Prije spomenuta gramatika od 1908. godine naziva se *Gramatika srpsko-hrvatskog jezika*. Novom naredbom od 29. 11. 1907. Bošnjacima je dopuštena mogućnost da u okviru svojih autonomnih institucija svoj jezik imenuju „bosanskim“ s obzirom „da je naziv *bosanski jezik* ukorijenjen za materinski jezik u Muslimana“ (Halilović, 1999: 31). Spomenuti valja i prvi tiskani *Tursko-bosanski rječnik* autora Ahmeda Kulendera iz 1912. godine.

2. 4 Jugoslavensko doba

U vrijeme između dva svjetska rata bosanski jezik se još dalje razvijao u sklopu srpskohrvatskog jezika – taj međuratni period predstavlja novo razdoblje u razvoju standardnog jezika i jezičke politike u Bosni i Hercegovini. Možemo reći da je počelo 1918. godine formiranjem prve jugoslavenske države – Države Slovenaca, Hrvata i Srba – koja se 1. prosinca iste godine spojila s Kraljevinom Srbijom u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Glavni je odbor Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu donio *Zakon o zvaničnom jeziku i pismu*,

kojim je kao službeni jezik proglašen hrvatski ili srpski, a ćirilica i latinica utvrdili su se kao ravnopravna pisma (više o tome npr. Jahić, 2004; Šipka, 2005).

Tek šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća povodom većih promjena u Bosni i Hercegovini (pa i u cijeloj državi, sada nazvanoj Socijalistička federativna republika Jugoslavija) dolazi do inicijativa za reafirmaciju bosanskog jezika na osnovi njegovih specifičnosti. Osnivanje brojnih znanstvenih i visokoškolskih institucija omogućilo je okupljanje stručnjaka, među njima i lingvista, koji su se počeli ravnopravno uključivati u aktualne rasprave o jezičnim problemima u kojima su učestvovali i stručnjaci iz drugih znanstvenih centara na srpskohrvatskom govornom području i u Jugoslaviji (Šipka, 2005). Kao najvažniju godinu za suvremeni bosanski jezik u tom razdoblju Jahić (2004) izdvaja 1966. godinu kad je bošnjačka književnost obogaćena romanom *Derviš i smrt* Meše Selimovića i zbirkom poezije *Kameni spavač* Maka Dizdara. Ova književna djela prema Jahiću dokazuju povijesnu utemeljenost i umjetnički potencijal bosanskog jezika; u njima „dolazi do reafirmacije i modernizacije dvaju najbitnijih slojeva naslijeđa samog bosanskog jezika: onog iz prve njegove faze, one srednjovjekovne, bogomilske (Dizdar) i onog iz druge njegove faze, orijentalne, turske (Selimović)“ (Jahić, 2004: 62).

Između 1970. i 1990. godine možemo govoriti o pojačanoj aktivnosti na području jezične politike u Bosni i Hercegovini: lingvisti se počnu zauzimati za proučavanje bosanskohercegovačkih specifičnosti u okviru srpskohrvatskog jezika. Počinje borba za ravnopravnost svih četiriju varijanta tog jezika, vezanih za pojedine sociokulturne ili nacionalne zajednice. Umjesto termina *bosanski jezik* – koji se i dalje ne spominje – promovira se sintagma *bosanskohercegovački standardnojezični izraz* kao podvarijanta srpskohrvatskog jezika (više o tome npr. Jahić, 2004; Baotić, 2005). Srpskohrvatski ostaje naziv zajedničkog službenog standarda sve do devedesetih godina 20. stoljeća – osamostaljivanja Bosne i Hercegovine i konačnog raspada SFRJ 1992. godine.

3 BOSANSKI JEZIK DANAS

3. 1 Jezična situacija u Bosni i Hercegovini nakon 1991. godine

Društveno-političke promjene na početku devedesetih godina dovele su do novih pogleda na jezičnu situaciju u Bosni i Hercegovini, posebno na pitanje jezika bošnjačkog naroda. Srpskohrvatski je jezik osamostaljivanjem Hrvatske već raspao na dva standarda – Hrvatska je kao naziv službenog jezika prihvatila *hrvatski*, a Srbija *srpski*. Nije se moglo, dakle, očekivati da će Bošnjaci još dugo zadržati ime *srpskohrvatski* koje nije reflektiralo njihov nacionalni identitet. Kao što za bosanski jezik kaže Jahić (1999: 92): „On se rehabilitira tek onda kad postane jasno da nema više zajedničkog srpskohrvatskog jezika, tj. da postoje srpski i hrvatski. Bosanski jezik tada „nema drugog izlaza“ već da se „vrati samome sebi“, da više ne pripada nikom“.

Na popisu stanovništva 1991. godine je 37,5% stanovnika Bosne i Hercegovine – više od 90% Bošnjaka – svoj materinji jezik nazvalo *bosanskim*. Iste su godine izašle i dvije stručne knjige o bosanskome jeziku, *Bosanski jezik* Senahida Halilovića i *Jezik bosanskih Muslimana* Dževada Jahića, koje predstavljaju prve suvremene stručne radove o bosanskom jeziku/jeziku Bošnjaka. 1992. Alija Isaković objavljuje *Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku* koji je kasnije preimenovan u *Rječnik bosanskog jezika* – taj naslov prema mišljenju Mønneslanda (2005) nije primjeren, jer rječnik sadrži samo specifične bosanske riječi, uglavnom orijentalnog podrijetla. Sva tri autora su i kasnije veliki zagovornici bosanskog jezika. Kao što kaže Mønnesland, ove tri knjige „udarile su stručni temelj političkim postupcima oko proglašavanja bosanskog jezika“ (2005: 484) i još su dobile na značenju u ratnom razdoblju, kad je za Bošnjake jezik postao esencijalnim u izgradnji nacije.

7. i 8. septembra 1998. godine u Bihaću održan je *Simpozij o bosanskome jeziku*, prvi takav simpozij u povijesti. Na njemu su se sudionici – vodeći bošnjački i bosanskohercegovački filolozi i lingvisti – složili da je bosanski jezik standardni jezik koji je ravnopravan hrvatskome i srpskome, i kojemu je potrebno osigurati međunarodni status. Jedna od odluka bila je preimenovanje *Odsjeka za južnoslavenske jezike* Filozofskog fakulteta u Sarajevu, koji se od tada naziva *Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik*. Dugoročni zadatak bio je izrada Gramatike, Pravopisa i Velikog rječnika bosanskog jezika (više o tome npr. Jahić, 2004; Mønnesland, 2005). Svaki standardni jezik mora biti uređen normom – budući da je svjesna

normiranost jedna glavnih karakteristika jezika kao standarda – no za bosanski jezik dugo nije bilo pravih društveno-političkih uvjeta da se izrade normativni priručnici.

Iako je bosanski jezik osamostaljen već dvadesetak godina, zasad je najbliže normativnoj službenoj gramatici *Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole* iz 2000. godine autora Dževada Jahića, Senahida Halilovića i Ismaila Palića koja je – kao što već ime govori – prije svega namijenjena učenicima srednjih škola (Jahić 2004). Prva školska gramatika inače se pojavljuje već u periodu rata, no rađena je na brzinu budući da se autori, Hanka Vajzović i Husein Zvrko, nisu imali priliku ni sastati (Mønnesland 2005). 2001. godine izašla je još jedna gramatika, *Osnovi gramatike bosanskog jezika* Ibrahima Čedića (Čedić, 2009). Zasad je prema Jahiću (2004) najvažniji izvor za standardizaciju bosanskog jezika *Pravopis bosanskog jezika* Senahida Halilovića (1996) koji je izašao odmah nakon rata inicijativom Pravopisne komisije. Mønnesland (2005) ističe da je knjiga izrazito nacionalno obojena; glavni cilj je Haliloviću bila izradnja pravopisa kojim se može služiti prije svega – i gotovo isključivo – bošnjački, odnosno muslimanski narod. Međutim, Mønnesland ovu činjenicu ne shvaća kao isključivo negativnu ili nedostatak i kaže da je „time 'srpskohrvatski' islamski jezički korpus prvi put podignut na nivo standardnog jezika“ (496). Valja spomenuti i Jahićevu *Trilogiju o bosanskom jeziku* (1999) koju sastavljaju knjige *Bošnjački narod i njegov jezik*, *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora* te *Školski rječnik bosanskoga jezika*. Ovaj je rječnik bio predmet mnogih polemika i kritika. Prema Mønneslandu nije riječ o općem rječniku standardnog jezika, jer – slično kao i Halilovićev rječnik – previše temelji na orijentalno-turskoj leksici. Takvo naglašavanje orijentalne leksike kao najvažnije karakteristike bosanskog jezika simptomatično je za nastojanje da se bosanski što više razlikuje od hrvatskog i srpskog (o tome ću više reći kasnije). Mønnesland svoju kritiku ublažava tvrdnjom da ima Jahićev rječnik unatoč tome svoju vrijednost kao pomagalo za čitanje starijih, folklorističkih i vjerskih tekstova.

Do danas je inače bilo sastavljenih već nekoliko rječnika bosanskog jezika; istaknutiji su *Rječnik bosanskog jezika* Ibrahima Čedića i dr. te *Rječnik bosanskoga jezika* Senahida Halilovića i dr. Od 2010. postupno izlazi i višetomni rječnik Dževada Jahića – trenutno je u nastajanju osmi tom, a sedmi je izašao 2014. godine. Prema Vajzović (2005) problem bosanskoga jezika u javnoj upotrebi danas je s jedne strane upravo nedostatnost ili upitna kvaliteta normativa, a drugi problem jest tendencija prema što većem stupnju međujezične (i time međunacionalne) diferencijacije uz što se zanemaruje postojeća jezična praksa.

Vajzović primjećuje da je situacija u Bosni i Hercegovini u posljednjom desetljeću 20. stoljeća kompleksna i komplicirana na svim razinama života: društveno-politički, ideološki, nacionalno, psihološki, pa i lingvistički. Ustavom Federacije BiH 1998. godine bilo je utvrđeno da su službeni jezici u Federaciji bosanski i hrvatski, a pismo latinica. U Republici Srpskoj se 1996. godine *Zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisma* počeo propisivati srpski jezik ekavskog izgovora i ćirilčno pismo – za nepoštivanje tih odredbi predviđale su se različite sankcije i čak novčane kazne. Dvije godine kasnije Ustavni sud je donio odluku da su ove odredbe neustavne; prema Mønneslandu (2005) to je „jedan rijetkih slučajeva u svijetu da se kažnjava zbog „pogrešne“ upotrebe jezika“ (491–492). Ustav RS danas izbjegava imenovanje pojedinačnih jezika, pa kao službeni jezici valjaju „jezik srpskoga naroda“, „jezik bošnjačkoga naroda“ i „jezik hrvatskoga naroda“. Službena pisma su ćirilica i latinica, a na područjima gdje žive druge jezične grupe u službenoj uporabi su i njihovi jezici i pisma, na način određen zakonom. Amandmanom XXIX iz 2002. godine službeni jezici Federacije BiH postaju bosanski, hrvatski i srpski jezik i službena pisma latinica i ćirilica; ostali jezici mogu se koristiti kao sredstvo komunikacije i nastave. U Bosni i Hercegovini u službenoj upotrebi su, dakle, bosanski, hrvatski i srpski jezik. Širi Ustav Bosne i Hercegovine (dio Dejtonskog mirovnog sporazuma) jezik uopće ne spominje. Marina Katnić-Bakaršić (2013) pretpostavlja da su bile razlike o tom pitanju jednostavno nepremostive – prema njezinom mišljenju tako nije čudno što se situacija komplicira na nižim razinama vlasti, ponekad naknadnim intervencijama i amandmanima Visokog predstavnika.

Mada je takva jezična situacija formalno složena, prema mišljenju Ismaila Palića (2009) u praksi nije složenija nego situacija u Hrvatskoj, Srbiji ili Crnoj Gori, jer se je u komunikacijskom pogledu u BiH objektivno malo promijenilo u odnosu na vrijeme zajedničkog standarda. Problem Palić vidi prije svega u raskoraku između jezičke stvarnosti i prakse te onoga što propisuju autori standardnojezične norme. (81) Zbog toga su mnogi govornici morali normu jezika, koji osjećaju svojim, učiti i usvajati naknadno – što je proces koji još traje (Katnić-Bakaršić, 2013).

3. 2 Bosanski jezik kao prvi jezik

Katnić-Bakaršić (2013) u svom pregledu sociolingvističke situacije u BiH polemike o bosanskom jeziku od 1991. godine do danas sažima u pet ključnih problema, od kojih sam dva već spomenula. To su pitanje postojanja jednog ili više jezika u BiH, imenovanje jezika, upotreba jezika u medijima i jezik u školstvu. Prije nego što pređem na poučavanje bosanskog jezika kao drugog/stranog, čini mi se relevantno razgledati i situaciju poučavanja bosanskog kao prvog, odnosno maternjeg, u bosansko-hercegovačkim obrazovnim institucijama. Ovako Katnić-Bakaršić (2013: 25) opisuje probleme jezika u školstvu:

Svi problemi sociolingvističke situacije prenose se posebno i na školstvo, naročito na nastavu maternjeg jezika i književnosti. U Republici Srpskoj nastava se odvija na srpskom jeziku i udžbenici su iz Srbije; slično u kantonima Federacije Bosne i Hercegovine sa većinskim hrvatskim stanovništvom, gdje je nastava na hrvatskom jeziku, a udžbenici se često preuzimaju iz Hrvatske. U tim kantonima nerijetko postoje tzv. dvije škole pod istim krovom, što je eufemizam za nacionalno podijeljena odjeljenja. U kantonima sa većinskim bošnjačkim stanovništvom učenici imaju pravo opredijeliti se za ime jezika (bosanski, hrvatski, srpski), mada je nastava najčešće na bosanskom jeziku, ali i većina hrvatske i srpske djece ipak bira bosanski jezik.

Razlozi za to da i hrvatska te srpska djeca biraju bosanski jezik nisu dovoljno istraženi, no Katnić-Bakaršić pretpostavlja da biraju normu najbliže jeziku kojim većina zapravo govori, npr. u Sarajevu bez obzira na nacionalnu pripadnost, ne žele se izdvajati iz grupe i eventualno osjećaju nelagodu od moguće reakcije vršnjaka ili nastavnika. Jasno je da su u svijetlu napetosti koje nažalost još uvijek postoje među narodnim entitetima BiH „dvije škole pod istim krovom“ štetan i neproduktivan koncept.

O kaotičnoj situaciji što se tiče učenja „materinjeg“ jezika u Bosni i Hercegovini priča i diplomatsko rješenje Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Sarajevu. Svoj prvi jezik studenti mogu studirati na odsjeku koji se službeno zove Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik – studenti polažu ispite iz jednog od standarda po vlastitom izboru (Katnić-Bakaršić, 2013). Odsjek za studij „domaćeg“ književnosti, koji je odvojen od studija jezika, naziva se Odsjek za književnosti naroda Bosne i Hercegovine. Zaseban studij bosanskog jezika, dakle, ne postoji ni u državi u kojoj je jedan od službenih jezika. Čak u Crnoj Gori studenti Filozofskog fakulteta u Nikšiću Sveučilišta Crne Gore koji žele studirati svoj prvi jezik imaju mogućnost birati između studija Srpskog jezika i južnoslovenskih književnosti te Crnogorskog jezika i južnoslovenskih književnosti, unatoč strukturnim srodnostima obaju jezika. Tako je Bosna i

Hercegovina jedina bivša članica Jugoslavije u kojoj se službeni, bosanski jezik ne može studirati samostalno i u tom pogledu i jedan od rijetkih takvih primjera u svijetu.

Pranjeković na dilemu jezične situacije u Bosni i Hercegovini – je li riječ o jednome ili o trima jezicima – odgovara da „nije riječ ni o jednome ni o trima jezicima, nego i o jednome i o trima, i to istodobno“, dakle „o velikim dijelom istoj ili posve sličnoj jezičnoj sirovini, ali s trima sociolingvističkim, standardnojezičnim pojavnostima“ (Pranjeković). Prema njegovom mišljenju insistiranje na jednom jeziku za sva tri konstitutivna naroda je nerealno, pa i nepotrebno. Sporna se mu, s druge strane, čini etnička ideologizacija jezika i „tendencija političko-jezičkih inženjera /.../ da nasilnim intervencijama u tijelo jezika proizvode umjetne razlike“ (Pranjeković). Vidjeli smo već kako takva nastojanja nisu bila rijetka pojava na primjer kod stvaranja normativnih priručnika u procesu standardizacije bosanskog jezika. Pri navođenju karakteristika koje su inherentne bosanskome jeziku (za razliku od hrvatskog ili srpskog) je, dakle, potrebno biti oprezan. Lingvističke specifičnosti govora Bošnjaka koje ga razlikuju od govora Hrvata ili Srba nedvojbeno postoje, no često se iz sociolingvističkih razloga njihova važnost potencira. Unatoč planskim jezičnim promjenama i ponekad donekle prisilnim nastojanjima da bi se sva četiri novonastala standarda što više razlikovala, lingvistički gledano naravno ne možemo zanemariti velike sličnosti među njima. Umjetno uvedene razlike uvijek će teško zaživjeti u jeziku kao entitetu sklonome spontanoj transformaciji. Vrijeme će, dakle, pokazati do koje mjere će bosanski, hrvatski, srpski i crnogorski jezik ići svojim putom. Svejedno čini mi se smisljeno u nekoliko crta ilustrirati u čemu je bosanski jezik specifičan, odnosno pogledati neke njegove strukturne posebnosti koje mogu stvarati probleme kad se poučava zajedno s hrvatskim i srpskim. Zato u nastavku navodim razlike među današnjim bosanskim, hrvatskim i srpskim jezikom kao što ih percipiraju različiti bošnjački lingvisti.

3. 3 Specifične karakteristike bosanskoga jezika u odnosu na hrvatski i srpski

Halilović (1998) navodi tri tipične osobitosti govora Bošnjaka (i bosanskoga jezika uopće) koje naziva „*općebošnjačkima*“; to su široko zastupljena upotreba turcizama, čuvanje glasa „h“ i prihvatanje te čuvanje glasa „f“. U mnogim hrvatskim i srpskim govorima štokavskoga narječja gubi se fonem „h“ koji je bez zvučnog parnjaka i time narušava koherentnost jezičnog sustava; najbolje je prema Haliloviću očuvan u govoru Bošnjaka. Slično je s glasom „f“ – taj je fonem stranog podrijetla i nije postojao u staroslavenskome jeziku, a s njim se najčešće susrećemo u posuđenicama iz grčkoga i turskoga jezika. Upotrebljavaju ga sva tri naroda BiH,

no najbolje je prihvaćen u govorima Bošnjaka; u govorima Hrvata i Srba često je zamijenjen glasovima „v“ i „p“.

Već sam spomenula da se pri utemeljivanju bosanskog jezika kao specifičnog najčešće naglašuje njegov orijentalni leksik. S obzirom na taj leksik bosanski je jezik bliži srpskome nego hrvatskome, u kojem su turcizmi relativno rijetki (Jahić, 1999, *Školski*). U hrvatskome je zbog drugačijih povijesnih okolnosti i najmanje orijentalizama uopće; mnogo češće su posuđenice iz njemačkog i talijanskog jezika. Mønnesland (2005) orijentalizme dijeli u tri grupe: u jednoj su oni koji su zajednički bosanskom, hrvatskom i srpskom standardu, u drugoj oni koji su svojstveni srpskoj i bosanskoj normi, a postoje i turcizmi/orijentalizmi koji nisu zastupljeni u hrvatskom i srpskom standardu i ne upotrebljavaju se izvan Bosne i Hercegovine. Dio tog leksika, onaj koji je vezan za islam, koristi se uglavnom u vjerskim prilikama, a dio spada u opći vokabular. Brojni orijentalizmi, specifični za Bosnu i Hercegovinu, poznati su svim stanovnicima bez obzira na nacionalnost ili vjeroispovijest; jedan od primjera su rodbinski nazivi (*amidža* – stric, *daidža* – ujak, *babo* – otac, *nena* – baba...). Prema Haliloviću (1998) turcizmi su „praktično nezamjenljivi u imenovanju novih realija primljenih prodorom orijentalnoga načina života“ (43). Jahić kaže da su „turcizmi /.../ najznačajnija osobina bosanskog jezika i on se ne može ni zamisliti bez tog svoga orijentalnog leksičkog sloja“ (1999, *Školski*: 126). Pri isticanju važnosti turcizama i drugih orijentalizama za bosanski jezik inače često dolazi i do mnogih pretjerivanja. Vajzović (2005) ističe da je pojam „karakterističnog leksika“ jedna od inovacija kojima se opterećuje norma i koje ukazuju na pojavu koju autorica naziva „svojevrstan jezički egzibicionizam“. Pri tome spominje upravo Jahićev uvodni dio u *Gramatiku bosanskog jezika* i Halilovićev *Pravopis bosanskoga jezika*. Što se tiče turcizama prema Vajzović najdalje se, ipak, išlo u *Rječniku medicinskih naziva u bosanskome jeziku* Faruka Konjhodžića, pokušaju normiranja medicinske terminologije, „pri čemu su mnoge općeupotrebne riječi iz substandarda (osobito turcizmi) neselektivno i lingvistički neuko uključene u jedan ustaljeni terminosistem“ (533).

Kao tipičnu za bosanski jezik Mønnesland (2005) ističe koegzistenciju nekoliko sinonima – neke od tih varijanta tipičnije su za hrvatski standard, a druge za srpski, pa prve naziva „zapadnim“ i druge „istočnim“ oblicima. Kao primjer navodi četiri različite riječi za označavanje „perioda od sedam dana“: *sedmica*, *nedjelja*, *tjedan* i stilski markirana riječ *hefta*. U bosanskom je najfrekventnija neutralna riječ *sedmica*, a u hrvatskom *tjedan*, riječ koja se ne upotrebljava u srpskom. Ni u hrvatskom ni u srpskom standardu riječ *hefta* vjerojatno ne bi se uopće srela. Druga najčešća riječ u bosanskom je *nedjelja*, tipična za srpski standard.

Midhat Riđanović (2009) smatra da su glavne karakteristike bosanskog¹ (za razliku od hrvatskog i srpskog) očuvanost „klasičnog“ vukovskog akcenatskog sistema, izostavljanje visokih vokala „i“ te „u“ u nenaglašenim slogovima, češća i bogatija upotreba aorista, upotreba etičkog dativa i specifično bosanski leksik. Kao jedno karakterističnih fonetskih/prozodijskih obilježja navodi skakanje silaznog akcenta na proklitiku; za primjer daje prijedložnu sintagmu *u kući* koju će većina bosanskih stanovnika izgovoriti kao jednu riječ s naglaskom na „u“ umjesto na riječi „kući“.

Špago-Ćumurija (2009) u svom se radu bavi internetskim resursima za strance koji žele učiti bosanski jezik, odnosno jezik kojim se govori u Bosni i Hercegovini. Autorica uspoređuje online materijale za bosanski i hrvatski jezik jer primjećuje manje podudaranje između bosanske i hrvatske varijante nego između bosanske i srpske varijante jezika Bosne i Hercegovine. Navodi neke gramatičke karakteristike u kojima se bosanski u proučavanom korpusu razlikuje od hrvatskog i približava se srpskome jeziku.

Značajna za hrvatski je potpuno dosljedna upotreba infinitiva umjesto konstrukcije s veznikom „da“ i glagolom u prezentu. Međutim, u bosanskome često se javlja infinitiv poslije glagola kao što su *željeti*, *moći* i *početi* (na primjer: „Želim se odjaviti“), no ima i primjera s da-konstrukcijom („Ja nemam ništa da kažem“). Anketa koju je provodila autorica pokazala je da se približno polovica korisnika bosanskog jezika² poslužuje prve, „hrvatske“ varijante, a polovica druge, „srpske“. Slično je i s načinom pravljenja upitne rečenice: u hrvatskome se uglavnom koristi konstrukcija pitanja bez upitne riječi „da“ („Razumijete li hrvatski?“), no i u bosanskome češća je upotreba samo s „li“. Pri tome se i mnogo dosljednije koristi infinitiv – oko 80% ispitanika navelo je pitanje s infinitivom kao prevladavajuće u njihovom govoru i pisanju („Mogu li se poslužiti telefonom?“). Velika razlika može se prepoznati u pisanju futura: u bosanskim materijalima uvijek se koriste oblici u kojima se pomoćni glagol *htjeti* piše zajedno („Zvaću policiju“), a u hrvatskome piše se odvojeno („Zvat ću policiju“). Neke se razlike javljaju i u pisanju brojeva, točnije stotica (*dvjesto* u hrvatskome i *dvjesta* u

¹ Ovdje je važno spomenuti da Riđanović za razliku od mnogih drugih lingvista bosanski jezik shvaća kao “jezik svih stanovnika Bosne i Hercegovine” i govori o njegovim specifičnostima “u odnosu na jezik kojim se govori u Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji” (Riđanović 2005: 93).

² Ispitanici bili su uglavnom, a ne isključivo, studenti iz Bosne i Hercegovine, sa većinskim prebivalištem i/ili mjestom rođenja u Mostaru (72% s prebivalištem, 64% s mjestom rođenja), a u nekoliko primjera iz Sarajeva, Bugojna, Gornjeg i Donjeg Vakufa, Banje Luke, Jajca, Gračanice, Stoca, Prozora, Konjica i Čapljine).

bosanskome) i šest stotina (*šesto* u hrvatskome i *šeststo* u bosanskome). Za hrvatsku varijantu jezika tipična je riječ *tisuća*, a za bosansku *hiljada* koja se koristi i u srpskome.

Možemo vidjeti da različiti autori stavljaju u fokus različite prozodijske, leksičke, gramatičke i pravopisne posebnosti bosanskog jezika. Gramatički i pravopisno se u nekim primjerima približava srpskome i rjeđe hrvatskome, a najviše se od njih vjerojatno razlikuje na prozodijski razini. Najčešći argumenti za specifičnost bosanskoga jezika su leksički i baziraju na visokoj frekventnosti turcizama i orijentalizama. Unatoč minimalnim razlikama u jezicima bi se bosanski svakako mogao izučavati kao zaseban standard, iako tendencije prema tome – kao što ćemo vidjeti u nastavku – u inozemstvu na prvi pogled nisu primjetljive. Što je još važnije, zasad ne postoje istraživanja na temelju kojih bismo mogli u vezi s time iznositi bilo kakve zaključke i vjerojatno će preteći još nekoliko vremena prije nego se stručnjaci što se bave bosanskim jezikom ozbiljno prihvate i ovoga problema.

4 BOSANSKI JEZIK KAO DRUGI/STRANI

Za jezike često se kaže da se dijele na tzv. „male“ i tzv. „velike“ jezike; bosanski, kao i hrvatski, srpski i crnogorski jezik u tom kontekstu pripadaju „malim“ jezicima koji se suočavaju s većima poteškoćama u procesu svoje afirmacije i promocije u svijetu. To naravno ne znači da su ovi jezici mali u smislu razvijenosti svoje unutarnje strukture. Jahić (1999: 9) ističe: „Odrednica „mali“ i „veliki“ uopće se ne odnosi na eventualne i velike domete *unutarnjih* procesa jezika i njegovih rezultata, nego /.../ na njegove *vanjske* domete, raširenost u kulturnom i komunikacionom smislu, na granice njegovog realnog doprinosa u komunikaciji *među* narodima i kulturama“. Za „velike“ jezike karakterističan je velik broj govornika i širi domet upotrebe, što je često vezano i za ekonomsku snagu države u kojoj se taj jezik govori. Nije, dakle, čudno da se više ljudi odlučuje za učenje „velikih“ jezika, kao što su engleski, njemački, francuski, španjolski, sve više i kineski, a među slavenskima najčešće ruski jezik.

Zbog više puta spomenutih unutarnjih problema bosanskog jezika, naravno, se manji fokus stavlja na jezik „izvana“ i promociju jezika u svijetu. Za potrebe komparacije: u Srbiji već od 2002/03. godine postoji Centar za srpski jezik kao strani koji djeluje u okviru Odsjeka za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Novom Sadu. Namijenjen je stranim studentima i državljanima, a njegova glavna djelatnost je poučavanje srpskog jezika i upoznavanja polaznika sa srpskom kulturom i poviješću. Isto tako je cilj Croaticuma, Centra za hrvatski jezik kao drugi i strani Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, poticati strance da nauče hrvatski. U sklopu Croaticuma organiziraju se različiti tečaj i ljetne, jesenske te zimske škole hrvatskoga jezika i kulture. Osnivanje takvih institucija ima izuzetno vrijednost za promoviranje jezika u svijetu, no nažalost centar koji bi se specifično brinuo o bosanskome jeziku kao drugom/stranom zasad ne postoji. Ohrabrujuće je da su ciljevi Instituta za jezik Sveučilišta u Sarajevu (prema informacijama na službenoj stranici) među ostalim i podizanje razine jezične kulture u BiH, intenzivan rad na standardizaciji jezika u BiH, posebno bosanskog, i promoviranje jezika na globalnoj razini. Kao jednu od svojih vizija Institut za jezik navodi proširenje djelatnosti na edukacijsku i obrazovnu sferu osnivanjem internacionalnog doktorskog studija, seminarima, tribinama, školama jezika za strance, osuvremenjivanjem samog procesa rada u Institutu, te jačanjem naučnoistraživačkog kadra. Ostvarenje ove vizije donekle je vezano za eventualno priključenje Bosne i Hercegovine Europskoj uniji i učešće Instituta u njezinim projektima.

Kao što kaže Špago-Ćumurija (2009), interes za učenje jezika Bosne i Hercegovine u posljednje vrijeme porastao zbog povećane prisutnosti stranaca u državi. Više lingvističkih organizacija i škola nudi tečajeve bosanskoga jezika za one kojima bosanski nije prvi/materinji jezik, neke u sklopu s hrvatskim i srpskim. Među njima je Udruženje za jezik i kulturu Lingvisti³ koje organizira tečaj BHS kao drugog/stranog i godišnje ljetne te zimske škole s intenzivnom nastavom. Isto tako školu BHS za strance organizira Slavistički komitet sa sjedištem na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Međutim, postoje i brojne škole bosanskog jezika koji predmet poučavanja specificiraju isključivo kao „bosanski jezik“; većina ih ima sjedište u Sarajevu.

Znatan broj institucija koje strancima pružaju mogućnost upoznavanja s bosanskim jezikom sigurno je pozitivan znak, no nekoliko manje dostupni su didaktički materijali s kojima bi si sudionici tečajeva mogli pomoći ili koji bi eventualno služili kao primarno sredstvo za samostalno učenje. Udruženje mladih lingvista i prevodilaca u BiH 2009. godine pokrenulo je projekt izrade multimedijalnog seta za učenje bosanskog kao drugog/stranog jezika, čime su željeli riješiti problem nedostatka literature za tečaje za strance i bosansko-hercegovačku dijasporu. Tadašnja izvršna direktorica Đermana Šeta je kao osnovni cilj istaknula jednostavnije, brže i zanimljivije učenje bosanskog jezika: „Za neke druge jezike, kao što su engleski i njemački, koji naravno imaju vlade iza sebe, stoje izvanredni setovi za učenje tih jezika koji uključuju i audio materijal, video materijal i zaista zanimljive udžbenike. Mi to nemamo“ (Portal). Nažalost prema informacijama koje sam dobila od trenutne izvršne direktorice, Sandre Zlotrg, udruženje nije uspjelo naći sredstva za finaliziranje materijala da budu dostupni online, no tijekom 2016. godine planiraju izdati udžbenike za učenje bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika kao drugog/stranog koji su zasnovani na tom multimedijalnom setu.

Zasad postoji i nekoliko drugih udžbenika namijenjenih specifično strancima koje žele naučiti bosanski jezik, kao što su *Učimo bosanski: priručnik za učenje bosanskog jezika* Fatime Pelešić-Muminović iz 2008. godine i *Bosanski jezik: komunikacijski priručnik za strance* iz 2013. godine. Autorice Minela Kerla i Nermina Alihodžić-Usejnovski članice su Udruženja lektora i komunikologa BiH koje je i pokrenulo projekt. Jedna od knjiga namijenjena učenju bosanskog jezika je i djelo dr. Midhata Riđanovića *Bosnian for Foreigners: with a comprehensive grammar* (2012). Riđanović je kazao da je knjiga već ocijenjena kao najbolja

³ Bivše “Udruženje mladih lingvista i prevodilaca u BiH” kao što se zvalo do 2011. godine.

knjiga te vrste u svijetu i po njegovom mišljenju „/.../ će ona afirmisati bosanski jezik kao ništa do sada“ (Remek-djelo).

Zanimljiv fenomen je Akademija Oxford koja djeluje na području Srbije i nudi različite tečaje bosanskog jezika kao drugog, a oni su prvenstveno namijenjeni polaznicima kojima je prvi jezik srpski. Iz opisa ovih tečaja na internetskoj stranici institucije možemo vidjeti, da se bosanski – vjerojatno u želji za što većom političkom korektnošću – tretira kao strani jezik, odnosno „jezik susjeda“, te se tako i podučava.

Prednosti učenja bosanskog jezika za polaznike kojima je srpski jezik maternji su mnogobrojne, budući da je bosanski jezik, kao i srpski južnoslovenski jezik, te da se temelji na štokavskom narečju nekadašnjeg srpskohrvatskog jezika. Uz to, bosanski jezik ravnopravno koristi i ćirilicu i latinicu, te je učenje slova praktično nepotrebno, budući da su Srbi u potpunosti upoznati sa svim slovima oba pisma. Upravo iz tog razloga se bosanski jezik vrlo brzo i lako uči, a prvenstveno ukoliko je polazniku maternji jezik srpski.

Takav pogled je, naravno, u potpunoj suprotnosti sa shvaćanjem BHS jezika izvan granica nekadašnje Jugoslavije, posebno u neslavenskim državama, gdje se bosanski, hrvatski i srpski obično stavljaju pod isti krov i smatraju se za jedan jezik s tri imena. Na ovakav stav nailazimo, kao što će biti razvidno iz nastavka, i na većini stranih sveučilišta.

5 STATUS BOSANSKOGA JEZIKA NA STRANIM SVEUČILIŠTIMA

Proučavanje statusa bosanskoga jezika na stranim sveučilištima veoma je zahtjevno, budući da ne postoji službeni spisak lektorata i katedri gdje se on poučava. Prema informacijama koje možemo dobiti internetskim pretraživanjem može se velikom sigurnošću reći da zasad još ne postoji samostalan studij bosanskog jezika. Gdje se bosanski uopće poučava ili bar spominje u nazivu studija ili lektorata, bosanski, hrvatski i srpski obično su udruženi u jedan sklop, najčešće prema abecednom redu nazvan bosanski-hrvatski-srpski jezik (BHS). Na sveučilištima u Beču, Grazu i Hamburgu studij se prema tom trendu naziva Bosnisch/Kroatisch/Serbisch. Ponekad tome je pridružen i crnogorski koji je službeno postao odvojenim standardom 2007. godine (BCHS) – primjer je sveučilište u Parizu koje nudi studij s imenom Serbe-Croate-Bosniaque-Monténégrin. Još češće je imenovanje „hrvatski i srpski jezik“ kao svojevrsno pojednostavljeno nasljeđe hrvatskosrpskog, odnosno srpskohrvatskog, a rjeđi su primjeri da se jedan od jezika nudi samostalno.

Nekoliko više uspjeha ima pri tome kroatistika, budući da je „od osamostaljenja Republike Hrvatske sustavno ulagano dosta truda u afirmaciju posebnog studija hrvatskoga jezika, književnosti i kulture na inozemnim sveučilištima i visokim učilištima“ (Samardžija 65). Kovačec navodi da u nekim europskim zemljama samostalni hrvatski lektorati ili čak samostalne katedre za hrvatski jezik i književnost postoje već od polovice 1990-ih godina, uglavnom sveučilišta u slavenskim državama (Češka, Slovačka, Poljska, Ukrajina) ili u državama koje graniče sa slavenskima (Mađarska, Rumunjska). (90) To je sukladno primjećivanjem Požgaj Hadži et al.: „U slavenskim zemljama slavistički su instituti u pravilu veći i razgranatiji, studiji pojedinih jezika i kultura osamostaljeniji. U neslavenskim zemljama u načelu prevladava rusistika, a ostali su slavenski jezici, književnosti i kulture zastupljeni djelomično, nepotpuno ili čak marginalno“ (2007).

Razlozi za takvu odluku sveučilišta u inozemstvu brojni su, pa i donekle razumljivi, mada je razumljiva i frustracija hrvatskih, srpskih i bosanskih lingvista da se među njihove jezike (i pripadajuće im kulture) još uvijek stavlja znak jednakosti. Budući da je interes za učenje „malih“ jezika uvijek manji od interesa za „velike“ jezike, logički je moguće očekivati da bi se upis još više smanjio ako bi sveučilišta jezike BHS grupe pružala pojedinačno. U korist ovoj pretpostavci govori i to da se mnogo studenata odlučuje za studij stranog jezika zbog ekonomskih razloga i poslovnih prilika. Što se tiče sveučilišta, udruživanje jezika u jedan studij svakako je povoljnije u financijskom smislu. Sveučilište u Kansasu, SAD, čak pomalo šaljivo

promovira studij bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika kao tri jezika za cijenu jednog. Takva „reklama“ je, naravno, upućena budućim studentima, no svojevrsno izražava odnos sveučilišta prema diferenciranju pojedinačnih standarda.

Tablica 1 prikazuje neka američka sveučilišta koja u vrijeme nastajanja diplomskog rada još nude studije ili lektorate BHS jezika i kod kojih je u ime studija/lektorata uključen i naziv *Bosnian*, odnosno *bosanski* jezik. Budući da popis lektorata bosanskog jezika ne postoji, donji napravljen je pomoću popisa na internetskoj stranici koledža Swarthmore (*Why Study BCS?*) pri čemu sam kod pojedinačnih sveučilišta provjerila je li bosanski jezik zaista dio naziva. Nažalost (uz iznimku Danka Šipke) nisam mogla pronaći točnih informacija o lektorima koji poučavaju BHS, odnosno koji od standarda zaista poučavaju. Kada naime lektor ne dolazi iz Bosne i Hercegovine, bosanski jezik u većini primjera ostaje samo u nazivu predmeta. Navodim ime odsjeka, naziv studija/lektorata te ime lektora, kad je spomenuto. Gdje nisam mogla pronaći ni imena lektora, stavljen je upitnik.

Tablica 1.: Nazivi za lektorate/studije u sklopu kojih se poučava bosanski jezik i odgovarajući lektori na nekim od sveučilišta u SAD

Sveučilište	Odsjek	Naziv studija/lektorata	Lektor
Arizona	Department of Russian and Slavic Languages	Bosnian/Croatian/Serbian	Danko Šipka
Harvard	Department of Slavic Languages and Literatures	Bosnian/Croatian/Serbian	?
Kalifornija, Berkeley	Department of Slavic Languages and Literatures	Bosnian, Croatian, Serbian	?
Kansas	Slavic Department	Bosnian, Croatian, Serbian	Marta Pirnat-Greenberg
Pittsburgh	Department of Slavic Languages and Literatures	Bosnian/Croatian/Serbian	Ljiljana Đurasković
Michigan	Department of Slavic Languages and Literatures	Bosnian/Croatian/Serbian	Marija Rosić
Washington	Department of Slavic Languages and Literatures	Bosnian/Croatian/Serbian	Bojan Belić, Gordana Crnković

School of International Letters and Cultures Sveučilišta u Arizoni nudi studij slavistike kao sekundarni („*minor*“), a studenti mogu birati između BHS i poljskog jezika. Studij je u prvom redu namijenjen studentima drugih odsjeka koji bi željeli raditi u Poljskoj ili u slavenskim državama jugoistočne Europe. Slično je na Sveučilištu Berkeley u Kaliforniji gdje studenti mogu odabrati studij češkog, poljskog ili BHS jezika u sklopu slavističkih studija. Odsjek za slavenske jezike i književnosti Sveučilišta Harvard u Massachusettsu u principu organizira lektorate BHS, no studenti koji se interesiraju za ove „rjeđe poučavane“ jezike moraju sami preuzeti inicijativu za organizaciju nastave. Lektorate BHS nudi i Odsjek za slavenske jezike i književnosti Sveučilišta u Pittsburghu, i to na osnovnoj (*elementary*), srednjoj (*intermediate*) i visokoj (*advanced*) razini. Na Sveučilištu u Michiganu studenti mogu upisati BHS kao *minor*, a Sveučilište u Washingtonu nudi BHS kao jedan od mogućih predmeta istočnoevropskih slavenskih jezika koji studenti trebaju odabrati ako žele diplomirati iz slavenskih jezika kao *minor* ili *major*.

Kao što se vidi iz tablice, ni jedno od spomenutih sveučilišta ne omogućuje studij bosanskog jezika kao samostalnog, nego uvijek samo u kombinaciji s hrvatskim i srpskim. BHS (BCS) shvaća se kao jedan predmet/lektorat. Učitelj tog lektorata uvijek je jedan lektor koji bi po pravilu morao biti izvorni govornik jezika koji poučava, no od njega se očekuje da će studentima pružati informacije o svima trima jezicima, književnostima i kulturama. Takva situacija je problematična, jer je većina lektora stručnjaka za samo jednu od varijanta, iako poznati lingvist Danko Šipka sa Sveučilišta u Arizoni tvrdi da je zahvaljujući osobnoj povijesti jedinstveno kvalificiran za poučavanje sva tri standarda BHS.

Ako se jednom počne na stranim sveučilištima razmišljati o tome je li smisleno preoblikovati, odnosno razdvojiti studije i lektorate BHS, velik faktor pri odluci morali bi biti, naravno, oni koji se interesiraju za upis na ove studije i lektorate, dakle budući studenti. Zanimljivo bilo bi provesti istraživanje anketiranjem postojećih studenata i pitati ih preferiraju li neki od standarda i da li bi se odlučili za zaseban studij tog jezika da su imali mogućnost. Pretpostavljam da bi među onima koji bi potvrdnu odgovorili na ovo pitanje bilo više takvih koji bi se barem iz praktičkih razloga opredijelili za hrvatski ili srpski, no s pravim pristupom promociji bosanskog jezika u inozemstvu mogao bi se povećati i interes za tu „manju“ jezičnu varijantu. Budući da je Bosna i Hercegovina zbog još nedavnih ratnih zbivanja barem američkim studentima možda najbolje poznata među svima bivšim članicama nekadašnje Jugoslavije, pri promoviranju jezika moglo bi se poseban fokus staviti na specifičnu, za mnoge „egzotičnu“ kulturu te države, odnosno njezinu orijentalno naslijeđe.

6 ZAKLJUČAK

Zbog današnje veoma kompleksne društveno-političke, pa (posljedično) i jezične situacije u Bosni i Hercegovini jezik je Bošnjaka, odnosno bosanski jezik, još uvijek u teškom položaju. Ta varijanta bivšeg srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika, koja se nedavno oslobodila okvira jugoslavenske *lingue france*, je unatoč dosadašnjim nastojanjima tek počela svoj put prema opće prizatom samostalnom standardu. Na temelju obrađene literature i općeg pregleda statusa bosanskog jezika u Bosni i Hercegovini te izvan nje smatram da je zasad još utopijski očekivati da će se u inozemstvu uskoro formirati samostalni studiji ili lektorati bosanskog jezika i književnosti.

Razlozi za to su vjerojatno primarno financijski, pa i sasvim praktički. Za sveučilišta je, naravno, jednostavnije promijeniti samo naziv, nego prekonstruirati ili čak razdijeliti studij te umjesto jednog zaposliti tri ili čak četiri lektore. Glavni problemi su dakle „isplativost“ te održivost studija. Studij bosanskog jezika koji ne bi bio na takav ili drugačiji način povezan sa srodnim (hrvatskim, srpskim ili crnogorskim) standardima najvjerojatnije privukao bi manje studenata nego tri ili četiri jezika „za cijenu jednog“. Jednostavnije i u mnogo čemu povoljnije rješenje u obliku tzv. BHS jezika nije iznenađujuće, jer je sličan kompromis napravljen čak i u samoj Bosnoj i Hercegovini. Studenti Sveučilišta u Sarajevu mogu kao primarni birati bosanski jezik, no studij je namijenjen pripadnicima svih triju naroda, pa je Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik nazvan prema trendu tipičnom i za strana sveučilišta.

Iako sam svakako mišljenja da bi bilo potrebno više pažnje namijeniti bosanskome jeziku „izvana“, stručnjaci prvo bi trebali postići konsenzus što se tiče njegovih brojnih unutarnjih problema. Još uvijek aktualne polemike, kao što je već i samo pitanje postojanja jezika, čiji je jezik i kako se naziva, definitivno su jedan od razloga za „zbunjenost“ sveučilišta i težnje prema jednostavnijim rješenjima. Bosanski jezik morao bi se čvršće utvrditi kao legitiman, samostalan standard bošnjačkog naroda prije nego što se može adekvatno promovirati u inozemstvu.

LITERATURA

Baotić, Josip (2005). Književnojezička politika 1970-1990 – borba za zajedništvo i ravnopravnost. U *Jezik u Bosni i Hercegovini* (ur. Svein Mønnesland). Sarajevo: Institut za jezik.

Čedić, Ibrahim (2009). Bosanskohercegovački standardnojezički izraz – bosanski jezik. U *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika* (ur. Branko Tošović i Arno Wonisch). Sarajevo: Institut za jezik. 41–51.

Halilović, Senahid (1998). *Bosanski jezik*. Sarajevo: Baština.

Jahić, Dževad (1999). *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*. Sarajevo: Ljiljan.

Jahić, Dževad (1999). *Školski rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Ljiljan.

Jahić, Dževad, Senahid Halilović i Ismail Palić (2004). *Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole*. Zenica: Dom štampe.

Katnić-Bakaršić, Marina (2013). Bosanskohercegovačka sociolingvistička previranja. U *Jezik između lingvistike i politike* (ur. Vesna Požgaj Hadži). Beograd: Biblioteka XX vek.

Kovačec, August (2006). Hrvatski jezik i Europa. U *Jezik* 53. 87-96.

Mønnesland, Svein (2005). Od zajedničkog standarda do trostandardne situacije. U *Jezik u Bosni i Hercegovini* (ur. Svein Mønnesland). Sarajevo: Institut za jezik.

Nehring, Gerd-Dieter (2005). Razvoj standardnoga jezika za vrijeme Austro-Ugarske monarhije. U *Jezik u Bosni i Hercegovini* (ur. Svein Mønnesland). Sarajevo: Institut za jezik.

Palić, Ismail (2009). Mogućnosti funkcioniranja triju standardnih jezika (bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga) u Bosni i Hercegovini. U *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika* (ur. Branko Tošović i Arno Wonisch). Sarajevo: Institut za jezik. 93-109.

„Portal bosanski.ba - Jednostavnije, brže i zanimljivije učenje bosanskog jezika“. *Ekapija*. Dost. 3. 7. 2016.

<http://www.ekapija.com/website/bih/company/photoArticle.php?id=223094&path=knjige_nauka_100214.jpg>

Požgaj Hadži, Vesna, Marija Smolić i Mirjana Benjak (2007). *Hrvatski izvana*. Zagreb: Školska knjiga.

Pranjeković, Ivo. „Sirovina je slična“. *Wposzukiwaniu nowego kanonu*. Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dost. 12. 6. 2016.

<http://postjugo.filg.uj.edu.pl/baza/texts_display.php?id=90>.

„Remek-djelo uglednog lingviste“. *Klix.ba*. 14. 11. 2002. Dost. 15. 6. 2016.

<<http://www.klix.ba/magazin/kultura/midhat-ridjanovic-u-bosanskom-za-strance-donosi-viceve-o-muji-i-sulji/121114092>>.

Riđanović, Midhat (2009). O specifičnostima Bosanskog u odnosu na Srpski, Hrvatski i Crnogorski jezik. U *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika* (ur. Branko Tošović i Arno Wonisch). Sarajevo: Institut za jezik. 93-109.

Silić, Josip (2006). *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.

Šipka, Milan (2005). Standardni jezik i jezička politika 1918-1970. U *Jezik u Bosni i Hercegovini* (ur. Svein Mønnesland). Sarajevo: Institut za jezik. 407-434.

Špago-Ćumurija, Edina (2009). *Bosnian or Croatian?* Sintaksičke razlike u kursevima bosanskog i hrvatskog jezika za strance. U *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika* (ur. Branko Tošović i Arno Wonisch). Sarajevo: Institut za jezik. 433-445.

Vajzović, Hanka (2005). Savremena jezička situacija – komunikativna i simbolička funkcija jezika. *Jezik u Bosni i Hercegovini* (ur. Svein Mønnesland). Sarajevo: Institut za jezik. 525-539.

Internetske stranice

Centar za srpski jezik kao strani:

<http://www.srpski-strani.com> (30. 6. 2016)

Croaticum: Centar za hrvatski kao drugi i strani:

<http://croaticum.ffzg.unizg.hr> (30. 6. 2016)

Institut za jezik Sarajevo:

<http://www.izj.unsa.ba/bs> (30. 6. 2016)

Swarthmore College: Why Study Bosnian, Croatian, Serbian?

<http://www.swarthmore.edu/Humanities/sforres1/WhyStudy/BCS.html> (18. 6. 2016)

Ustav Republike Srpske:

http://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/lat/ustav_republike_srpske.pdf (13. 6. 2016)

POVZETEK

Cilj diplomskega dela je prikazati status bosanskega jezika (oziroma bosanščine) na tujih univerzah in preko tega osvetliti tudi njegov položaj v tujini na splošno, ki je še zmeraj precej zapleten in nejasen. Eden izmed glavnih razlogov za takšno situacijo je zagotovo to, da se premalo pozornosti posveča bosanščini kot drugemu, oziroma tujemu jeziku. To ni presenetljivo glede na dejstvo, da se kot samostojni standard uveljavlja in utemeljuje šele od razpada bivše Jugoslavije, oziroma od konca vojne v Bosni in Hercegovini (1992–1995) v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja. Bosanščina je eden izmed štirih standardnih jezikov, na katere se je razcepila nekdanja srbohrvaščina (poleg hrvaščine, srbsčine in črnogorščine, ki je kot samostojni jezik priznana od leta 2002), zato jo je nujno preučevati v kontekstu kompleksnih zgodovinskih in družbeno-političnih okoliščin, znotraj katerih se je razvijala. Glede na to, da se kot ločen standard konstruira šele zadnjih 20 let, se je stroka do sedaj osredotočala predvsem na bosanščino kot prvi jezik.

K temu pripomorejo tudi številne polemike, ki še vedno potekajo v zvezi z bosanščino. Konflikti se zaradi njene tesne sorodnosti predvsem s hrvaščino in srbsčino pričenjajo že z vprašanjem njenega obstoja, saj med različicami nekdanje srbohrvaščine stukturno gledano ni tolikšne razlike, da bi bila komunikacija med govorci posameznih jezikov otežena. Problematično pa je tudi samo ime, ki naj bi sugeriralo, da gre za jezik vseh prebivalcev Bosne in Hercegovine in ne za jezik bošnjaškega naroda, kar izziva nezadovoljstvo pri nekaterih pripadnikih hrvaškega in srbskega naroda, živečih v Bosni in Hercegovini. Nekateri zato preferirajo naziv „bošnjaški jezik“, ki pa je prav tako sporen in mnogo manj uveljavljen, zato sama v diplomskem delu uporabljam pridevnik „bosanski“.

Uvodni del v diplomsko delo predstavlja krajši pregled zgodovine bosanščine skozi posamezne faze njenega razvoja, od prvih ohranjenih omemb jezika v srednjem veku do konca prejšnjega stoletja. Posvetila sem se tudi današnji jezikovni situaciji v Bosni in Hercegovini, ki je zapletena že zato, ker je država sestavljena iz treh entitet (Federacije BiH, Republike Srbske in Distrikta Brčko) in v njej živijo trije konstitutivni narodi (Bošnjaki, Hrvatje in Srbi), ter navedla nekaj razlik med bosanščino, hrvaščino in srbsčino, na podlagi katerih bi se bosanščina strogo lingvistično gledano lahko utemeljevala kot samostojen standard.

Osrednji del je posvečen poučevanju bosanščine kot drugega/tujega jezika in njenem položaju na tujih univerzah, še posebej v ZDA. Kljub pomanjkanju raziskav in težki dostopnosti

zanesljivih podatkov sem prišla do zaključka, da tuje univerze ponujajo študij bosanščine – v kolikor sploh ga ponujajo – v kombinaciji s hrvaščino in srbščino, redkeje tudi črnogorščino, kot t. i. „BHS jezik“. Glede na to, da je za lektorat BHS po navadi zadolžen le en lektor – naravni govorec, ki je usposobljen za poučevanje svojega prvega jezika, bosanščina pogosto ostaja le v uradnem nazivu takšnih lektoratov, oz. študijskih programov. Takšen položaj bosanščine v tujini spet lahko razlagamo z velikimi strukturnimi podobnostmi, ki si jih deli s hrvaškim, srbskim in črnogorskim jezikom, pa tudi z manjšim zanimanjem študentov za učenje t.i. „majhnih“ jezikov, ki se zdijo manj uporabni od jezikov z večjim številom govorcev.

Priloga 1

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 2016

Lara Gea Vurnik Navinšek

Priloga 2

Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisani/a _____ izjavljam, da je

besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem / ne dovoljujem

(ustrezno obkrožiti)

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum:

Podpis kandidata / kandidatke: